

SATUL ROMÂNESC ÎN COMUNISM (1945-1989)

Despre proiect

Omul de la sat a fost pe parcursul istoriei, cel care a suportat vicisitudinile: în secolele XIV-XV birul impus de turci nu era individual, ci colectiv, asupra satelor, practică ce a avut ca rezultat suprimarea oricărei posibilități de schimburi comerciale și transformarea în furnizori ai Istanbulului. În perioada fanariotă (1711/1716-1821), țărani fugeau de pe moșii în speranța de a scăpa de bir. În secolul al XVIII-lea, țărani s-au *rumânizat* sub povara satisfacerii boierului și a statului. Legea lui Cuza din 1864 desființa toate obligațiile în muncă, fiecare clăcaș (claca era o formă a rentei funciare ce consta în obligația țăranului fără pământ de a presta muncă în beneficiul stăpânului de moșie), primea un lot pe care trebuia să-l achite în termen de 15 ani și nu putea să-l vândă pe 30 de ani. Agricultură de la începutul secolului XX se caracteriza prin moșii întinse deținute de mari proprietari: nu exista un echilibru în ceea ce privește tipul de proprietate, neexistând așadar o clasă de mijloc agrară. De producție slabă, mica proprietate nu era rentabilă, mai ales că populația rurală creștea considerabil, fapt ce a dus în timp la fărâmițarea tot mai accentuată a loturilor, fenomen prin care acesta devenea insuficient pentru a asigura hrana familiei (moștenirea se împărțea în mod egal). Exploatațiile mici aveau o pondere de 95,7% din totalul exploatațiilor, cu suprafață medie de 4,35 ha de gospodărie, în timp ce marea proprietate, deși reprezenta 0,7% din totalul exploatațiilor, deținea 40,1% din suprafața arabilă a țării¹. Următoarea reformă după înfăptuirea României Mari a avut loc în 1921, iar punerea ei în aplicare a durat până către sfârșitul deceniului trei. A fost cea mai amplă acțiune de acest gen. Prin Reforma agrară din 1921, au fost împrumăriți: veteranii de război, văduvele de război, mici agricultori fără pământ sau cu proprietăți mai mici de 5 ha, orfanii de război. Loturile de împrumărare integrală erau de 5 ha, iar cele de completare mai mari de 1 ha. Legea a avut ca scop preluarea terenurilor de la marii proprietari prin despăgubire pentru pământul expropriat și împrumărarea țărănilor fără pământ sau cu pământ puțin². Au fost expropriate 6.008.100 ha în întreaga țară, au fost

¹ Otiman, „Agricultura României la cumpăna dintre milenii II și III”, Timișoara, Helicon, 2004, p. 24.

² *Ibidem*, p. 36.

împroprietăriți 1.393.383 țărani cu suprafața de 5.067.922 ha, revenind per familie o suprafață medie de 2,9 ha. Restul de 950.000 ha a fost atribuit fermelor de stat, școlilor, comunelor, bisericilor și rezervei de stat³. Intenția aplicării legii era formarea de gospodării mijlocii viabile din punct de vedere economic. Se aprecia că, urmând această cale, procesul de consolidare al gospodăriei individuală ar fi adus agricultura României pe calea vest-europeană de evoluție, respectiv constituirea de exploatații familiale de mărime mijlocie.⁴

În 1935 populația rurală constituia 81,5% din totalul populației țării. Țăranul muncea pentru satisfacerea nevoilor existențiale, folosindu-se de unelte și de tracțiune animală, fiind lipsit de mijloace mecanice și tehnice pentru cultivarea loturilor. În vreme ce satele occidentale aveau în acea perioadă case de zid, unele cu etaj, cu electricitate, apă, canalizare, magazine în centru, teatru și cinematograful, satul românesc se caracteriza printr-o rămânere în urmă cu mult față de cel occidental. C. Filipescu menționa în studiul său, „Obștea, satul și noul regim agrar” (Buc. Edit pagini agrare și sociale, 1943), condițiile de viață aspre ale țăranului: igiena precară, media de viață scăzută (55 de ani), mizeria locativă, hrana slabă și insuficientă.

Din punct de vedere social, satul românesc interbelic avea o ierarhie bine structurată: boierii (marii proprietari de pământuri), elita satului: preotul, învățătorul și notarul, apoi universul ierarhic al țăranilor înșiși în funcție de proprietățile pe care le dețineau, animale, utilaje, etc. Cei înstăriți erau considerați gospodarii satului, în vreme ce sărăcia indica lipsa de caracter sau vicii (beția, lenea). Controlul asupra pământului era important, fiind instrumentul cu ajutorul căruia capul familiei ghida comportamentul copiilor și se asigura că avea să fie îngrijit la bătrânețe⁵. Universul satului era conservator și reticent la intruși și la străini; comunitatea era solidară. Sunt două elemente de care regimul comunist avea să se lovească în impunerea politicilor sale. Pentru țăran, OM însemna a avea pământ, animale, unelte, a fi harnic și astfel de a te bucura de putere socială și respect. Lipsirea de pământ a însemnat o lovitură concepției tradiționale despre persoană a țăranilor care aspirau la idealul proprietarului de pământ, și le-a oferit celor care nu-și permisese să viseze la așa ceva, șansa de a modifica acest ideal⁶.

Fiecare era stăpân pe munca lui și pe ogorul lui, și deci deplin conștient de locul său în ierarhia în cadrul comunității. Comunismul însă a stricat raporturile între oameni, a modificat autonomia și raportul dintre individ și munca sa. Se remarcă o degradare a relațiilor dintre oameni, lipsa de morală, dușmănia, frica, duplicitatea, corupția, suspiciunea. Regimul comunist a fost perceput ca fiind străin de sat, iar prezența cadrelor însărcinate cu munca de lămurire ca o amenințare permanentă. Noul regim avea să compromită definitiv mecanismele care asigurau reproducerea atât a comunității, cât și a gospodăriilor, ca și rețelele și sistemele culturale care le legau pe toate la un loc. Lupta de clasă avea să distrugă ierarhiile de statut, iar organizarea socială a satului românesc avea să fie dezmembrată.⁷ Ceva s-a schimbat profund în psihologia locuitorului de la sat, după patru decenii în care s-a acționat prin metode represive, pentru supunerea, restrângerea autonomiei și controlul său de către Partidul-stat.

Demersul nostru surprinde aspecte din cele peste patru decenii de experiment comunist, după chipul și asemănarea celui sovietic, ce a dus, într-un final, la înghenuncherea țăranilor. Prin această platformă online, intenția este de a puncta cele mai importante momente care au marcat lumea rurală românească în perioada 1945-1989, respectiv modul în care universul satului a fost transformat. Am ales ca reper anul 1945, pentru că atunci a fost prima „mișcare” care pregătea terenul pentru ceea ce avea să vină - colectivizarea agriculturii. Reformele lui Cuza și cea din 1921, au avut ca scop întărirea proprietății și crearea unei clase de mijloc la sate. Noul regim impus din afară a distrus exact acea clasă de mijloc de la sate, considerată chiaburi, transformând-o în dușmanii de la sate. Prin procesul de colectivizare, regimul comunist a provocat țăranimii o lovitură dură. Din punct de vedere economic, a fost un atac asupra sistemului de proprietate cu care țăranul era obișnuit de secole; din punct de vedere social a răsturnat structura satului tradițional, a inversat ordinea socială, gospodarii satelor

---

³ *Ibidem*, p. 37.

⁴ Aurel Lup, „Agricultura socialistă a României, 1949-1989, mit și realitate”, Edit. Ex Ponto, Constanța, 2014 p. 62-63.

⁵ Katherine Verdery, „Țăranii sub asediu, Colectivizarea agriculturii în România”, Iași, Polirom, 2015, p. 105.

⁶ *Ibidem*, p. 113.

⁷ *Ibidem*.

devenind marginalizați și umiliți. Regimul comunist a însemnat pentru lumea satului o serie de lovituri succesive, pe care le vom putea urmări pe parcursul derulării etapelor prezentate.

Comunismul s-a pretins o civilizație nouă, o concepție utopică, bazată pe visul suprimării proprietății private și pe construirea unui univers al egalității totale - ideal pus în practică cu prețul a milioane de vieți omenești prinse sub tăvălugul represiunii. Regimul totalitar se caracterizează prin dorința de control total: asupra resurselor, a instituțiilor, proprietăților, și în sfârșit, a vieții oamenilor. Pământul reprezintă principala sursă de hrană a populației, astfel că măsurile luate au fost în scopul deținerii supremației asupra terenurilor agricole ale țării. În plus, țărănimea era o categorie socială prea numeroasă (aproximativ 80%), prea atașată de pământ și de tradițiile sale milenare pe care le păstra cu hotărâre, care încă mai beneficia de o autonomie economică și pe care regimul o voia dependentă de stat. Regimul s-a temut întotdeauna de acest țăran ferm în convingerile lui, reticent la schimbare. Trebuia deci dominat, controlat. Luându-i pământul, regimul îl face dependent de stat și îi lezează demnitatea; proprietatea comună din cadrul gospodăriei agricole anulează orice fel de drept individual de proprietate: adevăratul proprietar e statul. Nu a fost ușor pentru regim să se impună, au urmat 13 ani de tracasări presărate cu revolte sângeroase, totul fiind orchestrat de factorul politic, care era periodic presat și criticat de Moscova din cauză că lucrurile se petrec prea lent în România. A fost o distrugere gândită în detaliu, realizată prin colaborarea politicului, cu legislativul și cu instituțiile statului. Totul pentru transformarea săteanului în Omul Nou, muncitorul agricol.

S-a spus în repetate rânduri că românii au avut o atitudine pasivă în fața comunismului. Proiectul de față demonstrează exact contrariul: se estimează că în munții României au activat peste o mie de grupuri de rezistență. Cu toții așteptau sosirea americanilor, respectiv momentul în care va fi nevoie de sprijinul lor în alungarea sovieticilor. De asemenea, au existat revolte țărănești pe toată suprafața țării. Zeci de mii de țărani au umplut închisorile. Numai în intervalul 1951-1952, se înregistrau 34.738 de persoane: 22.088 erau chiaburi, 7.226 țărani cu gospodărie mijlocie, iar 5.504 țărani cu gospodărie mică⁸.

După cum vom vedea, toate etapele pe care le-a traversat satul românesc în comunism, apar ca o consecință una asupra alteia. Rezistența la colectivizare a avut ca rezultat o serie de revolte țărănești, izbucnite pe parcursul anilor '50, forme diferite de rezistență înregistrându-se deopotrivă în zona de câmpie și de munte, în funcție de specificul geografic: în satele de câmpie au existat ciocniri violente între săteni și autorități, rezolvate însă rapid, în vreme ce în satele de la altitudine mare, pădurea și mediul înconjurător au oferit condiții propice pentru o hărțuire ce s-a întins pe perioade mai lungi de timp. În deceniile ce au urmat după încheierea colectivizării, propaganda ținea loc de realitate, producțiile-record fiind principala preocupare a regimului. Problemele din sistemul agricol se fac totuși vizibile, drept consecință munca „patriotică”, fenomen la scară națională, se datorează deficitului de forță de muncă la sate, care a migrat masiv către orașe în anii industrializării forțate. Oamenii migraseră la oraș pentru a scăpa de colectivizare, pământul nu le mai aparținea iar remunerația era insuficientă. Munca patriotică a fost de fapt o necesitate - mână de lucru ieftină care să suplinească părăsirea satelor. În anii '70 și '80 - ce aveau în spate experiența sângerosului deceniu în care fusese cooperativizată agricultura - orice rezistență față de stat și de instituțiile sale politice, a fost sporadică și localizată, stingându-se de regulă înainte de a lua orice fel de amploare. Se remarcă prezența puternică a lui Nicolae Ceaușescu în agricultură, la fel ca în oricare alt domeniu, pretinzându-se a se exprima după poziția „primului specialist al țării”. Părintele națiunii îndemna în toate publicațiile vremii la recolte cât mai bogate, ca o probă a patriotismului: toate ideile, respectiv toate măsurile care se iau, îi aparțin personal, căutând să își lase amprenta asupra epocii sale. Între timp, cooperativizarea fusese demult încheiată, chiaburii dispăruseră (deportați, în închisori, topiți în masa angajaților cooperativelor sau fugiți la oraș), dușmanii de la sate nu mai existau - o etapă importantă în drumul către societatea socialistă fusese îndeplinită, și totuși... producția nu era pe placul lui Ceaușescu, context în care i-a venit ideea unei noi sistematizări rurale. Sistematizarea satelor (proiect mai vechi, lansat în forță în martie 1988, cu scopul de a recupera mai mult teren pentru agricultură), a fost percepută ca o completare a cooperativizării agriculturii: li se lua acum țăranilor puținul teren care le mai rămăsese pentru gospodărie. În anii '80, echilibrul de forțe pe plan internațional se schimbă, iar Ceaușescu a devenit către sfârșitul deceniului, cel mai criticat și mai blamat lider din această parte a Europei. Sistematizarea a provocat un

---

⁸ Ruxandra Cesereanu, „Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național”, Iași, Polirom, 2006, p. 115,

val de indignare în Occident, ceea ce a dus la crearea Operațiunii „Villages Roumains” în Belgia, o mișcare de protest pornită din sânul societății civile occidentale, ce s-a bucurat de un succes excepțional, cu repercursiuni severe asupra imaginii tot mai degradate a regimului Ceaușescu în Occident.

Vom vedea, pe parcursul derulării etapelor acestui proiect, discrepanța dintre propagandă, discursul oficial și datele reale - ceea ce înseamnă că regimul se baza pe minciună și fals. Cifrele record din agricultură, viața fericită a oamenilor din cooperative, așa-zisa modernizare a satelor: toate acestea erau un mit. Ultima fază a regimului, proiectul de sistematizare rurală, așa cum era el conceput, demonstrează cât de rupt de realitate era Ceaușescu, cel puțin în privința administrării în agricultură.

Regimul se caracterizează prin măsuri brutale pe care le-a luat în mod constant împotriva țărănimii, existând o prăpastie colosală între guvernanți și guvernați. Per total, a fost o politică păguboasă pentru agricultură și lumea rurală, cu efecte catastrofale în lanț asupra întregului segment al economiei, afectând aprovizionarea populației cu produse agro-alimentare, dar mai ales cu o influență iremediabilă asupra relațiilor intracomunitare, asupra încrederii între oameni, alterând în profunzime spiritul omului de la sat. Pe măsură ce etapele acestui proiect se succed (anii '50, '60, '70, '80), observăm deopotrivă că sunt perioade diferite, dar și că există o continuitate. Toate măsurile se încadrează într-un plan de tip totalitar, conceput într-o manieră coerentă și urmat îndeaproape. Treptat, potențialul revoluționar al satului s-a dizolvat în nevoia de compromis și de adaptare, pentru a putea supraviețui.

Greu de descifrat tainele destinului satului românesc, cel puțin pentru perioada comunistă, există puține studii generale, cele mai multe concentrându-se pe subiecte țintite precum colectivizarea sau rezistența din munți. Inițiativa noastră propune o imagine de ansamblu, destul de dificil de imaginat, în condițiile în care se întinde pe o perioadă destul de lungă, având la îndemână surse atât de limitate.

În ceea ce privește sursele, pentru colectivizare, am consultat o serie de volume: *Din Colectivizarea în Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată*, Editura Magic Print, Onești, 2011, studiile lui Octavian Roske, Dorin Dobrinu, Katherine Verdery, Bogdan Tănăsescu, *Colectivizarea între propagandă și realitate*, Buc. Globus, 1995, Daniel Popa, *Pământul tuturor, pământul nimănui*, etc. Pentru Represiune, am folosit studiul Ruxandrei Cesereanu, *Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Polirom, 2006. La fel de util a fost volumul lui Daniel Popa, *Pe-aici nu se trece: revolte țărănești din Vrancea, 1957-1958*, Academia Civică, București, 2016. Despre agricultura socialistă există foarte puține studii, însă cel al lui Aurel Lup, *Agricultura socialistă a României, 1949-1989, mit și realitate*, Edit. Ex Ponto, Constanța, 2014 și studiile prof. Acad. Ioan Păun Otiman, au fost de un real folos. Din *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara urmată de mărturia lui Cornel Drăgoi, Culese și editate de Irina Nicolau și Theodor Nițu*, Humanitas, 1993, am preluat episodul torturării celei care a devenit simbolul rezistenței feminine. Pentru Deportări, am folosit printre altele cartea lui Viorel Marineasa, Daniel Vighi, *Rusalii 51*, Editura Marineasa, Timișoara 1994, Smaranda Vultur, *Istorie trăită, istorie povestită*, Edit. Amarcord, Timișoara, 1997. Fototeca online a comunismului românesc ne-a pus la dispoziție imagini din timpul revoltelor, poze cu G.A.C-uri, precum și din timpul vizitelor de lucru ale lui Ceaușescu. Ilustrație de calitate am găsit în paginile periodicelor: „Urzica”, „Agricultura Socialistă”, revista „Arhitectura”, „Pentru Socialism”, „Scânteia”, „Scânteia Satelor”, „Scânteia tineretului”, „Săteanca”, „Steagul Roșu”, „Munca”, „Ogorul Nou”, „Flacăra”, „Veac Nou”, „Almanahul satelor”, „România Liberă”, etc. Pentru secțiunea dedicată exilului românesc, ilustrația provine din revistele din exil din Arhiva IICMER: „Dialog”, „Românul Liber”, „Universul”, „B.I.R.E.”, „Lupta”, „Lumea Liberă”, (numerele din anii 1988-1989). Pentru partea referitoare la OVR, am folosit documente din Arhiva Mundaneum din Mons, din Belgia, respectiv procese-verbale, corespondență, extrase din presă.

Sistemul comunist a avut la bază o ideologie conform căreia moștenirea trecutului trebuia desființată pentru a fi creat Omul Nou. Omul nou nu avea nevoie de tradiții sau de memorie. Este ceea ce a încercat regimul să facă: să demoleze ființa interioară a țaranului, să îi distrugă mediul său tradițional, să lichideze orice urmă de autonomie economică și să îl facă ușor de controlat. Toate etapele amintite mai sus arată ca o luptă permanentă dusă de regim împotriva țărănimii.

În anii care au urmat sfârșitului comunismului, când politica și societatea românească se străduia să depășească incertitudinile iscate de trecerea brutală la un alt tip de organizare, pentru satul românesc a urmat o perioadă debusolată. Legea din 1991 a înlocuit peste noapte marele producător, care era Statul, cu micul cultivator lipsit de inventarul necesar exploatării. Privatizarea a dat naștere la dispute privind

moștenirile și hotarele, dovadă a păstrării unui atașament al țăranului pentru pământ. În lipsa unei infrastructuri, a utilajelor, și a unei politici coerente în agricultură, țăranii s-au văzut nevoiți să practice o agricultură de subzistență. Pentru țăran, recolta nu este niciodată sigură, în schimb o slujbă la oraș aduce un venit constant și sigur, consecința fiind depopularea masivă a satelor. Statistic, chiar și la ora actuală, în România populația cea mai săracă trăiește la sate.

„Dacă avem vreo șansă să înțelegem cum ar putea evolua pe mai departe Europa de Est, trebuie să ne apropiem de procesele care au dus-o acolo unde este acum”⁹, este ceea ce spunea David Kideckel în volumul său cu privire la urmele lăsate de colectivizare asupra satului românesc. În virtutea acestui fapt, proiectul de față merită cel puțin o frunzărire, dacă nu o parcurgere mai îndeaproape. Rolul în istorie al țăranilor, este un subiect mult prea complex, pentru a putea fi cuprins aici, departe de noi gândul - însă rezistența în fața unui regim opresiv, cum a fost cel comunist, ne pot prezenta lumii ca un popor ce nu s-a lăsat distrus de abominabila dictatură.

Autor,
Nicoleta Șerban
Expert IICCMER, Departamentul Memoria Exilului Românesc

---

⁹ David A. Kideckel, „Colectivism și singurătate în satele românești, Țara Oltului în perioada comunistă și în primii ani după Revoluție”, Iași, Polirom, 2006, p. 189.